

I. Η ΜΕΓΑΛΗ ΑΚΜΗ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ ΑΠΟ ΤΟΝ 8^Ο ΜΕΧΡΙ ΤΟΝ 11^Ο ΑΙΩΝΑ

1. Η εικονομαχία (8^ος - 9^ος αιώνας)

Η Εικονομαχία αποτελεί μια πολιτικοθρησκευτική διαμάχη που αναπτύχθηκε κατά τον 8^ο και 9^ο αιώνα μ.Χ. στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία και απείλησε σε μεγάλο βαθμό τη συνοχή της. Το ζήτημα αυτό απασχόλησε όχι μόνο τους Βυζαντινούς, αλλά και τους Δυτικούς (κοσμική εξουσία και Παπική Εκκλησία). Όπως θα αναφερθεί παρακάτω, οι σχέσεις των Βυζαντινών και των Δυτικών θα επηρεαστούν σε μεγάλο βαθμό κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου.

Τι εννοούμε με τον όρο Εικονομαχία; Αν αναλύσουμε τη λέξη αυτή, θα δούμε ετυμολογικά ότι αποτελείται από δύο λέξεις: τη λέξη *εικόνα* και τη λέξη *μάχη* (ρ. μάχομαι). Επομένως, με τον όρο αυτό εννοούμε τη μάχη, τον αγώνα ενάντια στη λατρεία των εικόνων. Τον 8^ο αιώνα διαμορφώθηκαν δύο αντίπαλες ομάδες στους κόλπους της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας: η μία ήταν οι εικονομάχοι, που υποστήριζαν ότι οι Χριστιανοί δεν πρέπει να προσκυνούν τις άγιες εικόνες και η άλλη, οι εικονολάτρεις (ή εικονόφιλοι), αυτοί δηλαδή που έδιναν ιδιαίτερη σημασία στη λατρεία των εικόνων.

Η εικονομαχία εγκαινιάζει ένα ιδιόμορφο κεφάλαιο στη Βυζαντινή Ιστορία. Αρχικά, η στάση του Αυτοκράτορα Λέοντα Γ' εναντίον των εικόνων προκάλεσε τη μεγάλη κρίση, η οποία μετέτρεψε την Αυτοκρατορία σε θέατρο σοβαρών εσωτερικών αναταραχών.¹ Το γεγονός ότι η κρίση στράφηκε γύρω από το ζήτημα των εικόνων, οφείλεται στη συμβολική σημασία που είχε η εικόνα σύμφωνα με τις αντιλήψεις των Βυζαντινών.

Συγκεκριμένες ιστορικές περιστάσεις διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο όσον αφορά στη διαμόρφωση του υποβάθρου των θεωριών σχετικά με τις εικόνες. Όπως ο Μπάραχ σημειώνει, ανάμεσα στις συνθήκες υπάρχει η «πολιτικοποίηση» της εικόνας, ορίζοντάς την ως την αιτία της βίαιης πολιτικής αντιπαράθεσης.² Αρκετοί αυτοκράτορες χρησιμοποίησαν τις εικόνες για να αναρριχηθούν στο ανώτατο αξίωμα του βυζαντινού κράτους. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι κατά τον 8ο και 9ο αιώνα, οι ιδέες και οι θεωρίες σχετικά με το ζήτημα αυτό είχαν πλήρως αποκρυσταλλωθεί.³ Ως εκ τούτου, το ζήτημα σχετικά με τις εικόνες δεν ήταν νέο, αλλά ιχνηλατούνται οι απαρχές του ήδη από τον 4^ο αιώνα μ.Χ.

Η λατρεία των εικόνων είχε διαδοθεί στον χώρο της Εκκλησίας τους προηγούμενους αιώνες, και ιδιαίτερα την εποχή μετά τον Αυτοκράτορα Ιουστινιανό Α', και αποτελούσε μία

¹Georg Ostrogorsky, *Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους*, Β' τόμος (Αθήνα: εκδ. Πατάκη, 2014), σελ.25

²Moshe Barasch, *Icon: Studies in the History of an idea* (New York: New York University Press, 1992), σελ.186

³Barasch, *Icon: Studies in the History of an idea*, σελ.186

από τις σπουδαιότερες μορφές της ευσέβειας των Βυζαντινών. Από την άλλη μεριά, υπήρξαν μέσα στην ίδια την Εκκλησία εικονοκλαστικές, δηλαδή τις εικονομαχικές τάσεις σύμφωνα με τις οποίες ο Χριστιανισμός, ως καθαρά πνευματική θρησκεία, αποκλείει τη λατρεία των εικόνων.⁴ Επρόκειτο για αντιμοναχικό κίνημα, το οποίο αποσκοπούσε στη μείωση του αριθμού των μοναχών και της μοναστηριακής περιουσίας. Ως εκ τούτου, θεωρήθηκε αναγκαίο να παρθούν ορισμένα κοινωνικοπολιτικά μέτρα. Κάποιοι άλλοι θεωρούσαν ότι ήταν κίνημα θρησκευτικού χαρακτήρα, το οποίο εξέφραζε θεολογικές αντιλήψεις των ανατολικών και δυτικών πληθυσμών της αυτοκρατορίας.

Τα αίτια της Εικονομαχίας είναι ιδεολογικά/πολιτικά, αλλά και θρησκευτικά. Ενδεικτικά, οι ανεικονικές αντιλήψεις, δηλαδή οι ιδεολογικές απόψεις που ήταν αντίθετες με τη χρήση των εικόνων, που ήταν διαδεδομένες στους αγρότες της γειτονικής με το Ισλάμ Μικράς Ασίας, αλλά συνάμα και η δυναστεία των Ισαύρων, οι οποίοι ήθελαν να ευνοήσουν τους πληθυσμούς αυτούς, λόγω του ότι επάνδρωναν τον θεματικό στρατό. Συν τοις άλλοις, η επιθυμία των Ισαύρων να περιορίσουν την επιρροή των μοναχών αποτελεί ένα άλλο αίτιο της έκρηξης της εικονομαχίας, Επιπρόσθετα, οι δεισιδαίμονες αντιλήψεις συνδέθηκαν με την προσκύνηση των εικόνων. Πιο συγκεκριμένα, ομάδες ανθρώπων κατέληξαν να λατρεύουν το ξύλο, το χρώμα και το υλικό της εικόνας, τα οποία θεωρούσαν φορείς της θείας χάριτος.

Σύμφωνα με τον Χρονογράφο Θεοφάνη, ο Αυτοκράτορας Κωνσταντίνος ο Ε΄ (741-775) χρησιμοποίησε την εξουσία του παράνομα, αφού πήγε ενάντια στον Θεό και στους Αγίους, αμέσως μετά τη στέψη του.⁵ Οι κάτοικοι της Κωνσταντινούπολης δεν αποδέχτηκαν τις απόψεις του νέου Αυτοκράτορα. Αποτέλεσμα της πιο πάνω κατάστασης ήταν τον επόμενο χρόνο, ο κόσμος και ο Πατριάρχης Αναστάσιος να αναθεματίσουν και να απαρνηθούν τον Αυτοκράτορα Κωνσταντίνο. Οι πολίτες της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας ήταν μάρτυρες της καταστροφής της θρησκευτικής και πολιτιστικής κληρονομιάς τους. Ορισμένοι στρατιωτικοί, που ανήκαν στις ανώτερες τάξεις του στρατού, ακολούθησαν την ίδια τακτική με τον αυτοκράτορά τους. Έτσι, ο Μιχαήλ Λαχανοδράκων, ο στρατηγός του Θρακησιακού Θέματος, έκαψε όσα μοναστικά βιβλία ή βιβλία των Πατέρων βρήκε. Επιπλέον, έστειλε πολλούς μοναχούς στην εξορία μετά από πολλά βασανιστήρια και έβαλε φωτιά στις γενειάδες κάποιων μοναχών.⁶ Εκτός αυτών, πολλά μοναστήρια έκλεισαν ή μεταβλήθηκαν σε στρατώνες, σε δημόσια λουτρά ή σε άλλα καταστήματα, και κατασχέθηκαν από τον Αυτοκράτορα τα απέραντα κτήματά τους.⁷

Τα επόμενα χρόνια ήταν πιο ήπια σχετικά με το εν λόγω ζήτημα. Συνάμα, αναπτύχθηκε και μια προσπάθεια από πλευράς των Βυζαντινών να προσεγγίσουν τους Δυτικούς. Μια αξιοσημείωτη προσπάθεια έγινε το 782, όταν η Ειρήνη έστειλε απεσταλμένους στον Κάρολο, τον βασιλιά των Φράγκων, για να αρραβωνιάσει την κόρη του με τον γιο της, Αυτοκράτορα Κωνσταντίνο.⁸ Όταν η Ειρήνη ήταν Αυτοκράτειρα (775-802), η σχέση μεταξύ της αυτοκρατορίας της και του δυτικού κόσμου ήταν καλύτερη. Αυτό είναι προφανές από το γεγονός ότι, ο Πάπας Αδριανός Α΄ αποδεχόμενος τη δήλωση πίστης του Πατριάρχη της Κωνσταντινούπολης, Ταράσιου τα Χριστούγεννα του 785, απέστειλε αντιπροσώπους στο Βυζάντιο για να λάβουν μέρος στη Σύνοδο της Νίκαιας.⁹ Τελικά, η Σύνοδος πραγματοποιήθηκε το 787, αφού καθυστέρησε για ένα χρόνο λόγω της κρίσιμης εξέγερσης των εικονοκλαστικών αυτοκρατορικών φρουρών.¹⁰ Οι συμμετέχοντες της Συνόδου

⁴ Ostrogorsky, *Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους*, Β΄ τόμος, σελ.25

⁵ Harry Turtledove (ed. and trans.), *The Chronicle of Theophanes: Anni Mundi 6095-6305 (A.D. 602-813)* (Pennsylvania: University of Pennsylvania Press, 1982), σελ.91

⁶ Turtledove, *The Chronicle of Theophanes*, σελ.133

⁷ Ostrogorsky, *Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους*, Β΄ τόμος, σελ.41-42

⁸ Turtledove, *The Chronicle of Theophanes*, σελ.141

⁹ Turtledove H, *The Chronicle of Theophanes*, σελ.145

¹⁰ Turtledove H, *The Chronicle of Theophanes*, σελ.147

αποκήρυξαν τους εικονοκλάστες ως νέα αίρεση, αναθεμάτισαν τους τρεις Πατριάρχες (Αναστάσιο, Κωνσταντίνο, Νικήτα) και όλους τους οπαδούς τους, και αποκατέστησαν τις εικόνες.¹¹

Κατά τη βασιλεία του Θεοφίλου (829-842), η εικονομαχία έζησε την τελευταία της αναλαμπή. Όπως και στην εποχή του Κωνσταντίνου Ε', έτσι και τώρα η Εικονομαχία στράφηκε εναντίον του μοναχισμού. Ο χώρος της εικονοκλαστικής επιρροής περιορίστηκε μόνο στην Κωνσταντινούπολη. Μετά τον θάνατο του Θεοφίλου, «έκλεισε» το κεφάλαιο εικονομαχία, καθώς και η μεγάλη κρίση που δημιουργήθηκε. Το τέλος της Εικονομαχίας ορίζεται το 843 μ.Χ. με τη Σύνοδο, κατά τη διάρκεια της οποίας έγινε η αποκατάσταση και αναστήλωση των εικόνων. Το γεγονός αυτό τιμάται κάθε χρόνο από την Ορθόδοξη Εκκλησία την πρώτη Κυριακή της Μεγάλης Τεσσαρακοστής ως η «εορτή της ορθοδοξίας», κατά την οποία πανηγυρίζεται η νίκη κατά της εικονομαχίας και συγχρόνως η συντριβή όλων των προγενέστερων αιρέσεων.

Αρκετές είναι οι συνέπειες της Εικονομαχίας, τόσο στον τομέα της τέχνης, όσο και στις σχέσεις Εκκλησίας – πολιτείας, αλλά και στις σχέσεις Βυζαντίου με τον Δυτικό κόσμο. Όσον αφορά στον τομέα της τέχνης, κατά τη διάρκεια της Εικονομαχίας, απαγορεύτηκε η απεικόνιση θείων προσώπων, στους τοίχους των εκκλησιών, καθώς και η ανάρτηση των εικόνων. Μάλιστα πολλές εικόνες καταστράφηκαν, μετά από αυτοκρατορικές διαταγές. Επιπλέον, οι εκκλησίες διακοσμήθηκαν με ζώα, φυτά και διακοσμητικά μοτίβα.

Μία από τις συνέπειες της εικονομαχίας, αφορά στις σχέσεις Εκκλησίας και πολιτείας. Πλέον θα εγκαινιαζόταν μια περίοδος γόνιμης συνεργασίας της πολιτείας με την Εκκλησία, η οποία αφοσιώθηκε στο ιεραποστολικό της έργο. Η στενή συνεργασία κράτους και Εκκλησίας διατηρήθηκε ως βασικό χαρακτηριστικό του βυζαντινού εκκλησιαστικο-κρατικού οργανισμού. Μάλιστα, τα μοναστήρια άρχισαν να πολλαπλασιάζονται, χωρίς όμως να υπάρχουν υπερβολές στη λατρεία των εικόνων.

Η Εικονομαχία, παρόλο που ήταν μία εσωτερική διαταραχή, είχε άμεση εξωτερική επιρροή, μεγάλων διαστάσεων στον έξω κόσμο, και ιδιαίτερα στον δυτικό κόσμο. Οι συνέπειες της Εικονομαχίας ήταν η απώλεια εδαφών στη βόρεια Ιταλία, από την πλευρά των Βυζαντινών, και η αλλαγή των σχέσεων μεταξύ Φραγκικού Βασιλείου και του Βυζαντίου, λόγω της ιδεολογικής σύγκρουσης. Είναι απαραίτητο να τονιστεί ότι ο Καρλομάγνος εκμεταλλεύτηκε την εσωτερική «αδυναμία» του Βυζαντίου, προκειμένου να οικοδομήσει μια πιο αξιόπιστη εικόνα, και ως εκ τούτου να καθορίσει την ταυτότητα και τον χαρακτήρα της αυτοκρατορίας του. Είναι προφανές ότι η Εικονομαχία ήταν η αρχή της αποξένωσης μεταξύ των δύο αυτοκρατοριών, η οποία έφτασε στο αποκορύφωμά της, τον 13ο αιώνα (1204). Επιπλέον, η Εικονομαχία συνέβαλε στην κρυστάλλωση, δηλαδή στην οριστική διαμόρφωση, του Παπισμού ως κράτους, με εκτεταμένες απαιτήσεις και πολλά προνόμια.

Άντρια Κούμα – Αθανασίου
Σύμβουλος, Εκπαιδευτικός

---

¹¹Turtledove, *The Chronicle of Theophanes*, σελ.147